

Türkiye'nin Ekonomik Açıdan Küreselleşmesinin Yoğunlaşma Vasıtasıyla Ölçülmesi Ve Konu Hakkında Bir Araştırma

Yrd. Doç. Dr. Evren AYRANCI¹

Özet

Bu makalede Türkiye'nin ekonomik açıdan küreselleşmesi konu edilmiştir. Ekonomik küreselleşmenin bir boyutu olan dış ticaret yoğunlaşması incelenmiş ve bir araştırma yapılmıştır. Türkiye'nin dış ticaret yoğunlaşmasının azalma eğilimi gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre ele alınan dönemde Türkiye dış ticaret açısından küreselleşme eğilimi sergilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, dış ticaret, yoğunlaşma, Türkiye.

Measuring the Economic Globalization of Turkey Via Concentration and A Research About the Subject

Abstract

In this article, the economic globalization of Turkey was subjected. The foreign trade concentration, which is an aspect of economic globalization, was analyzed and a research was conducted. It was found out that the foreign trade concentration of Turkey was showing a

¹Yrd. Doç. Dr. Evren AYRANCI *İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İngilizce İşletme Bölümü, İstanbul*
Tel: 0532 405 40 94, e-mail: xonox@mynet.com

decreasing inclination. According to this result, Turkey showed a globalization tendency in terms of foreign trade in the period that was considered.

Keywords: Globalization, foreign trade, concentration, Turkey.

Giriş

Günümüzde popüler bir kavram “küreselleşme” olmaktadır. “Fikirlerin, insanların, ürünlerin, sermayenin, teknolojinin ve hatta ideolojilerin tüm dünyayı saracak şekilde akışı” şeklinde tanımlanabilen küreselleşme sayesinde ülkeler ve ülke grupları (örneğin Avrupa Birliği) arasında pek çok ilişkiler kurulmakta, bu ilişkiler zamanla değişim göstermekte ve tüm bunların sonucunda da ülkeler arasında dinamik dengeler oluşmaktadır.

Küreselleşmenin tanımında da görüleceği üzere genel haliyle bir “küreselleşme” olgusundan bahsetmek yerine küreselleşmeyi çeşitli alt konulara bölerek ele almak daha mantıklı gelmektedir. Bu şekilde düşünüldüğünde küreselleşmenin bir alt boyutu “ekonomik açıdan küreselleşme” olmaktadır.

Bu makalede ekonomik küreselleşme konu edilmiştir ve Türkiye’nin bu konudaki durumuna yönelik bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada ele alınan husus, Türkiye’nin dış ticaret bağımlılığı açısından nasıl bir trend izlediğini ortaya çıkarmaktır.

Ekonomik Açıdan Küreselleşme Ve Türkiye’nin Çabaları

Ekonomik küreselleşmeye yönelik ilk adım finansal varlıkların, yatırımların ve ticaret hareketlerinin ülke sınırlarını aşması durumunda görülmektedir. Bu üç hususun yabancı ülkelere yönelmeleri “uluslararasılaşma” olarak düşünülebilir. Diğer taraftan finansal varlıkların, yatırımların ve ticaretin dünyanın pek çok ülkesine çok çeşitli şekillerde yönelmeleri ve istenildiğinde ülkelerden çıkmaları söz konusu ise artık “uluslararasılaşma” yerine “ekonomik küreselleşme”den bahsetmek daha doğru olacaktır.

Buna göre ekonomik küreselleşme kavramının bir tanımı “finansal varlıkların, yatırımların ve ticaretin çok sayıda ülke veya ülke grupları arasında süreklilik teşkil edecek bir biçimde akış göstermesi” şeklinde olmaktadır. Kavramın “sosyal paydaş” konusuyla bağlantılı olacak şekilde bir tanımı ise “dünyanın pek çok farklı ülkesindeki insanların, insan gruplarının, işletmelerin ve hatta devletlerin ekonomik faaliyetleri dünya çapında paylaşması ve yürütmesi” olarak yapılabilmektedir. İkinci tanımda da görüldüğü üzere yabancı sosyal paydaşlar arasında ekonomik çıkarlar için bir birliktelik ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple ekonomik küreselleşmeye “ülkeler veya ülke grupları arasındaki ekonomik entegrasyonun artması” gözüyle de bakılabilir.

Ekonomik entegrasyonu sağlamak ve zamanla artırmak için ülke veya ülke gruplarının ekonomik ortamlarını yabancılara açmaları, diğer bir ifadeyle “ekonomik liberalizasyon” gerekmektedir (Akçay ve Öğretmen, 1995; Ongun, 1993).

Gelinen nokta itibarıyla gelişmiş ülkelerin zaten ekonomik açıdan küresel oldukları, gelişmekte olan ülkelerin ise dünyayla ekonomik entegrasyonu sağlamaları gerektiği düşünülebilir. Ancak konu araştırıldığı zaman gelişmiş ülkelerin de ekonomik entegrasyona yönelik olarak hareket ettikleri ve çok da eski olmayan tarihlerde ekonomik liberalizasyon kapsamında adımlar attıkları ortaya çıkmaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, 1990’ların başlarında tahvil piyasasını yabancılara açan SEC 144 A kodlu yasayı çıkartmış, dünyanın en büyük ekonomilerinden birisi

olan Japonya yine 90'lı yıllarda yabancıların kendi finansal piyasalarına girmelerini kısıtlayan yasayı yürürlükten kaldırmış ve Avrupa Birliği ise kendi üyeleri arasındaki sınırları kaldırma sürecine finansal piyasaları da dahil etmiştir (Parasız, 1995).

Türkiye ise 1980'lerin hemen başlarında ekonomik liberalizasyona yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Bu adımlar şu şekilde özetlenebilir (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1998):

- 24 Ocak 1980'de %32,7 oranında devalüasyon yapılmış ve döviz kurlarının değerleri günlük olarak belirlenmeye başlanmıştır.
- Yurtdışı kâr transferlerine kolaylık sağlanmış ve yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir.
- İthalat kademeli olarak serbest bırakılırken ihracat ise vergi iadeleri, özel krediler, imalat yapan ihracatçılara ithal girdilerde gümrük muafiyeti ve sektörler için özel teşvik sistemi ile teşvik edilmiştir.
- 1981 yılında faizler üzerindeki kontroller kaldırılmıştır.
- 1984 yılında yabancı döviz ticaretine izin verilmiştir.
- 1986'da İstanbul Menkul Kıymetler Borsası kurulmuştur.
- 1987'de Merkez Bankası açık piyasa işlemleri yapmaya başlamıştır.
- 1989 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında 32 sayılı Karar yürürlüğe konularak sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar tamamen kaldırılmıştır.

Görüldüğü üzere Türkiye 1980'li yıllarda ekonomik küreselleşmeye yönelik adımlar atmıştır. 1990'lı ve 2000'li yıllarda da bir takım uygulamalar devreye girmiştir. Bu uygulamalardan en dikkat çekici olanı ise Türkiye'nin 1996 yılında Gümrük Birliği'ne girmesidir.

Ülkelerin Ekonomik Açıdan Küreselleşmelerinin Ölçülmesi

Literatürde ülkelerin ekonomik açıdan ne kadar küresel olduklarını değerlendirmede farklı yöntemlerin bulunduğu görülmektedir. Tüm bu yöntemler toparlandığında iki adet ölçüt ortaya çıkmaktadır:

- Finansal entegrasyon ve finansal açıklık.
- Ticaret açıklığı.

Finansal Entegrasyon ve Açıklık Kavramları

Finansal (veya ekonomik) açıklık ve entegrasyon kavramları birbirlerinden farklıdır. Finansal açıklık, bir ülkenin piyasalarının yabancı sermaye akışlarına açılması demektir. Bu hareket sadece ülkenin devleti tarafından yapıldığından ötürü tek taraflı bir harekettir. Diğer taraftan ülkeye yönelik sermaye akışlarının meydana gelmesi için ülkenin piyasalarını açmasına, uluslararası yatırımcıların da yatırım yaparak cevap vermeleri gerekir. Kısaca sermaye akışları için hem devletin hem de yabancı yatırımcıların harekete geçmeleri gerekmektedir.

Finansal entegrasyon ise finansal açıklığın devamı olarak düşünülebilir. Finansal açıklığın sağlanmasıyla birlikte yabancı yatırımcıları çebedecek çeşitli düzenlemelerin yapılması da gerekmektedir. Piyasaların yabancılara açılması ve gerekli düzenlemelerin yapılmasını müteakip yabancı yatırımcılar piyasalara uzun vadeli olarak rağbet etmeye başlamışlarsa, finansal

entegrasyondan söz edilebilir. O halde finansal açıklık bir araçken, finansal entegrasyon bir amaçtır denilebilir.

Finansal entegrasyon için gerekli olacak reformlar, başta bankacılık olmak üzere finansal sektörlerde hukuki ve işlevsel altyapının yeniden düzenlenmesi, uluslararası ölçüm, değerlendirme ve raporlama standartlarına geçilmesi ve şeffaflık prensiplerinin benimsenmesi şeklinde olabilir. Yabancı yatırımcıları cezbedecek düzenlemeler ise vergi indirimleri, vergiden muafiyet gibi çeşitli teşvikler olmalıdır.

Literatürde finansal açıklığı ölçmek için kullanılan üç yaklaşımın öne çıktığı görülmüştür:

- Uluslar arası Para Fonu'nun (IMF'nin) Ölçütü,
- Quinn Ölçütü,
- Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD'nin) Ölçütü.

IMF, her yıl çok sayıda ülkeyi kapsayacak şekilde finansal açıklık ile ilgili bir eser çıkartmaktadır. “Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions (AREAR)” adındaki bu eser, ülkelerin finansal olarak açık veya kapalı olduklarını göstermektedir. Her ülke için finansal açıklık varsa “bir”, yoksa “sıfır” değeri verilmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım kapsamında finansal olarak açık olan ülkelerin, açıklık seviyeleri karşılaştırılamamaktadır. Bu ölçütün en büyük özelliği ise dünyadaki neredeyse tüm ülkelerin finansal açıklıklarını içeren tek ölçüt olmasıdır.

Quinn (1997) ise IMF'nin AREAR ölçütünü ele almış ve daha derinleştirmiştir. IMF'nin aksine Quinn'in ölçütü 0–14 arası değerler alabilmekte ve 0,5'lik aralıklardan oluşmaktadır.

OECD'nin ölçütü ise sadece üye ülkeleri kapsamakta ve ağırlıklı olarak sözel kriterlerden meydana gelmektedir.

Finansal entegrasyonu ölçmek için ise beş farklı ölçütten bahsedilmektedir (Batavia v.d., 2004a):

- Reel Faiz Oranı Paritesi,
- Örtülü Faiz Oranı Paritesi,
- Örtülü Olmayan Faiz Oranı Paritesi,
- Feldstein-Horioka Katsayısı,
- Euler Katsayısı.

Faiz oranı pariteleri, bir ülke veya ülke grubu ile diğer bir ülke veya ülke grubunun piyasa faizleri arasındaki uyumu anlamak için kullanılmaktadır. Eğer iki ülke veya ülke grubu arasında yüksek bir uyum öne çıkmaktaysa, bu durumda finansal entegrasyondan söz edilebilir. Uyumun ölçülmesi için ise bu iki ülke veya ülke grubu arasında ilişki analizleri yapılmaktadır. Faiz oranı pariteleri içinde en kolay hesaplanabilen, Örtülü Faiz Oranı Paritesi'dir. Bu paritede nominal faiz oranları hesaba katılmaktadır:

$$i_{h,t} = \alpha_0 + \beta_0(i_{f,t}) + \varepsilon_{0,t} \quad (1)$$

Kaynak: Batavia v.d., 2004a.

(1)'e göre $i_{h,t}$ baz alınan (çalışmanın konusu olan) ülkenin veya ülke grubunun t. dönemdeki kısa vadeli faiz oranını, $i_{f,t}$ ise diğer ülkenin veya ülke grubunun t. dönemdeki kısa vadeli faiz oranını

göstermektedir. Çıkacak β_0 değeri ise finansal entegrasyon açısından bir gösterge niteliği taşıyacaktır.

Örtülü Olmayan Faiz Oranı Paritesi ise hesaplaması daha zor olan bir ölçüttür zira bu defa beklenen döviz kuru değerini de ele almak gerekir. Bu ölçütün yaklaşımına göre ülkeler arası nominal faizlerin farkı, döviz kurlarındaki değişime eşittir. Böyle bir durumda ise farklı döviz türleri üzerinden yapılan yatırımların beklenen getirileri, aynı döviz kuruna çevrildiğinde eşit olmalıdır (Batavia v.d., 2004b). Bu durum, sayısal olarak şu şekilde ifade edilmektedir:

$$s_{t+1} - s_t = \alpha_0 + \beta_0(r_t - r_t^*) + \varepsilon_{t+1} \quad (2)$$

Kaynak: Lothian ve Wu, 2003.

(2)'ye göre s_{t+1} , bir sonraki dönem için beklenen döviz kuru değerinin logaritmasını gösterirken, s_t ise mevcut dönemdeki döviz kuru değerinin logaritmasıdır. Dolayısıyla döviz kuru değerlerinin farkı, oransal açıdan ele alınmaktadır. Bağımsız değişkeni oluşturan değerler ise sırasıyla r_t (yerli bir finansal varlığın faizi) ile r_t^* (yerli finansal varlıkla aynı vadeye sahip ve benzer türde olan yabancı finansal varlığın faizi) arasındaki farktır. Örtülü Olmayan Faiz Oranı Paritesi çalışmaktaysa, β_0 değerinin “bir” çıkması beklenmelidir. Diğer bir ifadeyle döviz kuru değişimi, faizlerin farkı kadar bir oranda meydana gelmelidir. Örneğin diğer tüm değişkenler sabitken yerli bir tahvilin faizi, aynı vade ve türdeki yabancı bir tahvilin faizinden %2 daha yüksekse, bu durumda bir sonraki dönemde yerli para biriminin, yabancı tahvilin ihraç edildiği para birimine göre %2 değer kaybetmesi gerekir.

Beklenen döviz kuru değerlerini temsil için genelde ileri vadeli kur primleri kullanılmış fakat tatmin edici sonuçlar alınamamıştır (Lothian ve Wu, 2003). Marston (1994) ise bu problemin üstesinden gelmek için ileri vadeli kur primi yerine, kur beklentilerini ölçen anketlere başvurmuştur.

Reel Faiz Oranı Paritesi, diğer parite koşullarına göre finansal entegrasyonu daha kapsamlı ölçmektedir. Zira bu ölçütte sermaye hareketleri ile birlikte makro iktisadi uyum da göz önüne alınmaktadır (Batavia v.d., 2004a). Ölçütün dezavantajı da bu noktada ortaya çıkmaktadır, çünkü sermaye hareketleri nispeten kısa vadede meydana gelirken makro iktisadi uyum ise uzun vadede gerçekleşebilir.

Feldstein-Horioka (FH) katsayısı (1980), bahsi geçen bütün bu finansal entegrasyon ölçütleri içerisinde ülkenin sadece kendi verileri ile hesaplanan tek ölçüttür. Yapılan orijinal çalışmada, ele alınan ülkenin tasarruf ve yatırımlarının milli gelire olan oranları regresyona tabi tutulmuştur:

$$I/Y = \alpha_0 + \beta_0(S/Y) + \varepsilon_0 \quad (3)$$

Kaynak: Feldstein ve Horioka, 1980.

(3)'te I/Y yurtiçi yatırımlarının, S/Y ise yurtiçi tasarruflarının gayri safi yurt içi hasılaya (GSYİH'ya) olan oranlarını göstermektedir. Çıkacak β_0 değerleri de FH katsayısını vermektedir. Burada anlaşılmak istenen husus, ülkenin yatırımlarının ne ölçüde yurtiçi veya milli tasarruflarla finanse edildiğidir. Yatırım oranlarının bağımlı, yurtiçi veya milli tasarruf oranlarının bağımsız değişken olarak ele alındığı bu regresyon denkleminin doğrusunun eğiminin, yani FH katsayısının artan finansal entegrasyon ile sıfır değerine yaklaşması beklenebilir. Diğer bir ifadeyle ekonomik açıdan küreselleşmekte olan bir ülkenin, yurtiçi yatırımlarının finansmanında,

yabancı kaynakların ağırlığının artması ve böylece yerli kaynakların da ağırlığının azalması beklenebilir.

FH katsayısının, sadece bir ülkenin verilerini ele aldığı halde finansal entegrasyonu nasıl ölçebildiği sorusu akla gelebilir. Ekonomik küreselleşme süreci ile yabancı kaynaklar, girdikleri ülkelerdeki yurtiçi yatırımlarını finanse etme özgürlüğüne sahip olurlar. Buna bağlı olarak da yurtiçi tasarrufların, yurtdışında bulunan daha çekici olabilecek yatırımlara yönelmeleri kolaylaşır. Böyle bir yaklaşımla bakıldığında, FH sadece yurtiçi yatırımlarının ne ölçüde yurtiçi kaynaklarla finanse edildiğini değil yurtiçi kaynakların da, yurtdışı yatırımlarını ne ölçüde finanse edebilecek konumda olduklarını ölçmektedir. Diğer bir ifadeyle FH katsayısı aslında yatırımlar ve tasarruflar bazında ülkeler arasındaki etkileşimi ölçmektedir. Bu şekildeki etkileşim de ekonomik küreselleşme olarak düşünülebilir.

Finansal entegrasyon ile ilgili diğer bir ölçüt ise Euler katsayısıdır. Euler katsayısı kısaca bir ülkenin tüketimi ile diğer bir ülkenin üretimi (özellikle üretim yoluyla hesaplanan GSYİH'sı) arasındaki korelasyon ilişkisinin katsayısıdır (Batavia v.d., 2004a). Buna göre ülkelerin tüketimi ve üretimi arasında olan ilişkiler incelenmektedir. Euler katsayısının kullanılmasındaki beklenti küreselleşmenin etki göstermesi ile korelasyon katsayılarının (Euler katsayı değerlerinin) azalması, başka bir ifadeyle ülkelerin giderek daha farklı ülkelerle olan etkileşimlerinin artmasıdır. Söz konusu beklentiye dikkate alan bir çalışmayı yapan Lemmen ve Eijffinger (1995), AB üyeleri olan ülkeleri finansal entegrasyon seviyelerine göre sıralamıştır.

Ticaret Açıklığı Kavramı

Ticaret açıklığı kavramı en genel haliyle “bir ülkenin dış ekonomilerle yaptığı alışverişin miktarı veya değeri” olarak tanımlanmaktadır ve ölçülmesi ise çoğu zaman (İthalat + İhracat) / GSYİH şeklinde olmaktadır (Giles ve Stroomer, 2003; Chinn, 2002). Diğer taraftan ticaret açıklığını konu edinen bazı çalışmalarda tanımdaki kriterlerden farklı kriterlerin kullanılabileceği ifade edilmektedir. Örneğin Laird ve Yeats (1990) ile Lipsey v.d. (1979), ticaret açıklığını hesaplamak için yerli ve yabancı malların fiyat farklılıklarından yola çıkılabileceği öne sürmüşlerdir. Yanıkkaya (2002) ise bu kavramı ölçmek için ticaret bariyerlerini ele almıştır.

Ticaret açıklığı ile ilgili diğer bir ölçüt ise dış ticarete “yoğunlaşma” olmaktadır. Bu ölçütü ele alan ve Türkiye’yi konu edinen bazı çalışmalar mevcuttur. Örneğin Türkiye’nin ihracatının ülkeler bazındaki yoğunlaşması ile ilgili olarak Ergün (1991) bir çalışma gerçekleştirmiş ve çalışmasında 1975–1989 dönemini ele almıştır. Çalışmada ihracatın ülkeler bazındaki yoğunlaşmasını ölçmek için “Gini-Hirschman” katsayıları ve trend analizi kullanılmıştır. Sonuç olarak ihracatın ülkeler bazındaki yoğunlaşmasında artış olduğu ortaya çıkmıştır.

Togan (1994) çalışmasıyla 1970–1991 dönemi için aynı ölçüm yöntemleriyle Türkiye’nin ithalatını incelemiştir. Ulaşılan sonuç, ithalatta yoğunlaşmanın zamanla azaldığı şeklindedir. Erlat ve Akyüz (2001) ise çalışmalarında Türkiye’nin hem ihracatının hem de ithalatının ülke bazında yoğunlaşmasını, 1969–1999 dönemini kullanarak incelemişlerdir. Çalışma sonucunda 1980’lerden sonra ihracatın ülkeler bazındaki yoğunlaşmasının hızlı bir şekilde azaldığı; ithalatın ülkeler bazındaki yoğunlaşmasında ise önemli sayılabilecek bir değişiklik olmadığı sonucuna varmışlardır.

Dış Ticarete Yoğunlaşma ve Yoğunlaşmanın Ölçülmesi

Bir önceki başlık altında ticaret açıklığı kavramı açıklanmış ve konuya yönelik olan birtakım çalışmalar aktarılmıştır. Ticaret açıklığı kavramının ardından da kavramla ilgili olan “dış ticaret yoğunlaşması” kavramını içeren ve ülkemizde yapılan çalışmalardan örnekler verilmiştir. Geline nokta itibariyle “dış ticarete yoğunlaşma” ile neyin kastedildiği ve dış ticaret yoğunlaşmasının (yoğunlaşmanın) nasıl ölçüldüğü irdelenmelidir.

Dış ticarete yoğunlaşma, bir ülkenin ne ölçüde başka bir ülke veya ülke grubuyla ticaret yaptığını ifade etmektedir. Buna göre yoğunlaşma artıyorsa ülke, ticaret ortakları ile dengeli bir ticaret yapmıyor ve ticaret bakımından belli ülke veya ülke gruplarına bağımlı hale geliyor demektir. Yoğunlaşma, ülkeler veya ülke grupları bazında değil de örneğin ticarete konu olan mallar veya ticareti gerçekleştiren sektörler kapsamında da ele alınabilmektedir. Literatürde yoğunlaşmayla ilgili olarak altı adet yoğunlaşma ölçütünün kullanıldığı görülmektedir:

- Hirschman-Herfindahl Endeksi.
- Entropy Endeksi.
- Rosenbluth-Hall-Tideman Endeksi.
- Yoğunlaşma Oranı.
- Ayrıntılı Yoğunlaşma Endeksi.
- Gini-Hirschman Endeksi.

Dış ticaret açısından oran, bir varlığın belli bir dönem içerisinde meydana getirdiği bir verinin (örneğin bir ülkenin yıllık ihracatının), varlığın içinde bulunduğu “varlık grubunun” (örneğin birkaç ülkeden meydana gelen bir grubun) toplam verisiyle (örneğin grubun toplam ihracatıyla) olan ilişkisi şeklinde anlaşılabilir.

Diğer taraftan “yoğunlaşma” ise söz konusu oranın belli bir yaklaşımla ağırlıklandırılmış hali olarak düşünülebilir. Bu durumda ağırlıklandırmayı yapacak yaklaşımlar da, yukarıda adları geçen yaklaşımlar olmaktadır.

Şu halde en genel haliyle, dış ticaret yoğunlaşma ölçütlerinin çoğunda kullanılan veriler baz olarak kabul edilen (araştırmanın konusu olan) ülkenin, her bir diğer ülkeyle (veya ülke grubuyla) olan ihracatı veya ithalatının, tüm ülkelerle (veya ülke gruplarıyla) olan toplam ihracata veya ithalata oranıdır denilebilmektedir.

$$P_{jt} = \frac{Q_{jt}}{Q_t} \quad j=1,2,\dots,n \quad (4)$$

Kaynak: Erilat ve Akyüz, 2001.

(4)'e göre P_{jt} , baz olarak kabul edilen ülkenin, j. ülkeyle veya ülke grubuyla t. dönemde yaptığı dış ticaretin (ithalatın veya ihracatın), toplam dış ticarete (toplam ithalata veya ihracata) olan oranını göstermektedir. Bu oran da, baz olarak kabul edilen ülkenin j. ülkeyle veya ülke grubuyla t. dönemdeki ihracat veya ithalatının, aynı dönem içindeki toplam ihracat veya ithalata olan oranıdır. Baz olarak kabul edilen ülkenin, n adet dış ticaret ortağı bulunmaktadır.

Dış ticaret yoğunlaşmasında kullanılan önde gelen ölçütlerden birisi, Hirschman-Herfindahl Endeksi'dir (HH). Endeksin özelliği, her t dönemi için dış ticaret paylarını (P_{jt}), kendileri kadar ağırlıklandırılarak ele almasıdır.

$$HH_t = \sum_{j=1}^n (P_{jt})^2 \quad (5)$$

Kaynak: Erlat ve Akyüz, 2001.

Entropy Endeksi'nde (E), dış ticaret paylarının çarpmaya göre terslerinin doğal logaritmaları alınır ve her bir dış ticaret payı, bu şekilde hesaplanmış doğal logaritması kadar ağırlıklandırılarak toplanır.

$$E_t = \sum_{j=1}^n P_{jt} [\ln(1/P_{jt})] \quad (6)$$

Kaynak: Erlat ve Akyüz, 2001.

Diğer dış ticaret yoğunlaşma ölçütlerinde artan değerler, yoğunlaşmanın da arttığını göstermektedir. Entropy endeksinde ise tam tersine artan değerler, yoğunlaşmanın azaldığını ifade etmektedir. Entropy endeksinin diğer endekslerle karşılaştırılabilmesi için çıkan değerlerin anti logaritmalarının bulunması ve çarpmaya göre terslerinin hesaplanması gerekmektedir.

$$H_t = \frac{1}{e^{E_t}} \quad (7)$$

Kaynak: Erlat ve Akyüz, 2001.

Entropy değerlerini diğer endeks değerleri ile karşılaştırabilmek için daha pratik bir yol ise dış ticaret payları değerlerinin, kendileri ile üslerini almak ve çıkan değerleri birbirleri ile çarpmaaktır. Bu husus (8)'de gösterilmiştir.

$$H_t = \prod_{j=1}^n (P_{jt})^{P_{jt}} \quad (8)$$

Kaynak: Erlat ve Akyüz, 2001.

Rosenbluth-Hall-Tideman Endeksi (RHT) için öncelikle dış ticaret payları, azalan sıraya konur. Her pay değeri, sıralamadaki yeri kadar ağırlıklandırılır.

$$RHT_t = \left[2 \cdot \sum_{j=1}^n (j \cdot p_j) - 1 \right]^{-1} \quad (9)$$

Kaynak: Erilat ve Akyüz, 2001.

Yoğunlaşma Oranı (CR), dış ticarete sırayla en çok paya sahip olan “k” adet ülkenin verilerini kullanır, dolayısıyla tüm dış ticaret paylarını dikkate almaz.

$$CR(k) = \sum_{j=1}^k (P_{jt}) \quad n > k \quad (10)$$

Kaynak: Erilat ve Akyüz, 2001.

k değerinin seçimi için her hangi bir kriter yoktur, dolayısıyla istenildiği gibi seçilebilir. Farklı k değerlerinin seçimi, farklı sonuçları ortaya çıkarabileceğinden ötürü bu endeks diğerlerine göre daha az objektif olmalıdır. Uygulamada genelde CR(4) ve CR(8) şeklindeki ölçütler kullanılmaktadır.

Ayrıntılı Yoğunlaşma Endeksi (CCI) için dış ticaret payları azalan sıraya konur. Her dönem için en büyük değerli pay (P_{1t}) dışında kalan paylar, bu en büyük değerli payı ayarlamak amacıyla kullanılır (11).

$$CCI_t = (P_{1t}) + \sum_{j=2}^n (P_{jt})^2 (1 + (1 - P_{jt})) \quad (11)$$

Kaynak: Erilat ve Akyüz, 2001.

Son olarak Gini-Hirschman Endeksi (GH), HH Endeks değerlerinin kareköklerinin 100 ile çarpılmasıyla elde edilmektedir.

$$GH_t = (\sqrt{HH_t}) \cdot 100 \quad (12)$$

Kaynak: Erilat ve Akyüz, 2001.

Bu başlık altında dış ticaret için kullanılabilen yoğunlaşma ölçütleri tanıtılmıştır. Bir sonraki başlıktan itibaren ise birkaç yoğunlaşma ölçütü kullanılarak Türkiye'nin dış ticareti hakkında yapılan uygulama aktarılmıştır.

Türkiye'nin Dış Ticaret Açısından Yoğunlaşması Hakkında Bir Uygulama

Metodoloji

Türkiye'nin dış ticaret bakımından yoğunlaşmasını ölçmek için birtakım basit hesaplar yapılabilir. Yıllara veya belli dönemlere göre dış ticaretin hacmi, değeri, çeşitliliği ve bunların nasıl değiştiği incelenebilir. Ayrıca Türkiye'nin taraf olduğu dış ticaret anlaşmalarının içerikleri de sözel olarak ele alınabilir.

Bu çalışmada ise Türkiye'nin dış ticaret bakımından ne kadar açıklığa sahip olduğunu anlamak için ülke grupları bazında yoğunlaşmalar incelenecektir. Türkiye gerçekten de dış ticaret bakımından küreselleşiyor ise bunun daha iyi bir göstergesi ticaret hacmi veya değerinin artması değil, Türkiye'nin dış ticaret ortakları ile daha dengeli ticaret yapmasıdır. Diğer bir ifadeyle küreselleşen bir Türkiye'nin dış ticaretinde birkaç ülke veya ülke gruplarının ağırlıklarının azalması, yani Türkiye'nin belli ülke veya ülke gruplarına bağlı olarak değil, dış ticaret ortaklarının tamamıyla daha dengeli bir şekilde bir ticaret yapıyor olması beklenmelidir. Burada küreselleşme denilince anlaşılan husus Türkiye'nin diğer ülkeler veya ülke gruplarıyla olan ticari etkileşiminin ne kadar olduğudur. Dış ticaret açısından küreselleşen bir Türkiye söz konusu ise bu etkileşimin zamanla ticaret yapılan tüm ülke veya ülke gruplarına daha dengeli bir şekilde dağılması gerekmektedir. **Buna göre net dış ticaretin değerleri ele alındığında, yoğunlaşmada zamanla bir azalış eğilimi ortaya çıkmalıdır.**

Türkiye ve diğer ülkelerin dış ticarete öne çıktıkları belli malların bulunduğu düşünülebilir. Bu durumda belli malların ticareti daha ağırlıklı olarak belli ülkelerle yapılacaktır. Çalışma için önemli olan husus sektörel ticaretin ülke veya ülke grubu bazındaki yoğunlaşması değil, ticarete konu olan tüm sektörlerin ülke veya ülke grubu bazındaki yoğunlaşmasıdır.

Türkiye'nin dış ticaretini etkileyecek ilk önemli adım, 1980'lerde alınan ekonomik kararlardır. Daha önceki çalışmalarda 1980'ler öncesi ve sonrasındaki dış ticaret, yoğunluk ölçütleri ile incelenmiş ve karışık sonuçlar bulunmuştur. Bu çalışmalarda aranan husus, dış ticaretin 1980'ler sonrasında ülkeler veya incelenen sektörler bazında daha homojenize olup olmadığıdır. Dış ticaret açısından ikinci önemli adım ise 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği'dir. Bu çalışmada da Gümrük Birliği sonrası ele alınmıştır.

Literatür incelendiğinde konuyla ilgili çalışmaların çoğunda ithalat ve ihracatın ayrı ayrı değerlendirildiği görülmektedir. Bu şekilde inceleme yapıldığında, ihracat ve ithalat için hesaplanan yoğunlaşma değerleri doğrudan birbirleriyle karşılaştırılamaz. Diğer bir ifadeyle, aynı ölçütle hesaplanan ve aynı döneme ait olan ihracat ve ithalat yoğunlaşma değerlerinin örneğin farkı alınarak, ilgili dönemin net dış ticaret yoğunlaşma değeri bulunamaz. Ancak ayrı ayrı olacak şekilde ihracat ve ithalatın yoğunluklarının dönem boyunca nasıl değiştikleri hakkında sonuca varılabilir.

Bunun sebebi, ilk önce dış ticaretteki payların (P_{jt}) hesaplanması gereğidir. Bu paylar tek ülkenin veya ülke grubunun ihracatının veya ithalatının, dönemdeki toplam ihracat veya ithalata olan oranını göstermektedir. Dolayısıyla oran hesaplanırken her dönemin sadece toplam ihracat veya ithalat değeri dikkate alınmaktadır. İhracat ve ithalatın beraberce ele alınması için bir yöntem her dönemde hem ülke veya ülke grubu bazında, hem de tüm ülkeler bazında ihracat ve ithalatın farkının alınarak, net ihracatın bulunması ve bu şekilde dış ticaretteki payların hesaplanmasıdır. Türkiye açısından bu nokta itibarıyla karşılaşılan sorun ise Türkiye'nin dış ticaret açıkları

sebebiyle hesaplanan oranların kimisinin negatif, kimisinin pozitif değerlerde çıkmasıdır. Bu yüzden, net ihracatın “mutlak değeri” ele alınabilir.

Bu çalışmada da bu anlayışla hareket edilmiştir. Her dönem için hem her ülke grubunun, hem de ülke gruplarının tamamının toplam ihracatı ile ithalatının farkı alınmış ve farklar mutlak değerde dış ticaret paylarını hesaplamak için kullanılmıştır.

Daha önce ekonomik açıdan küreselleşme tanımlanırken, ülkeler arasındaki ekonomik etkileşimden bahsedilmişti. Bu durumda çalışmada ele alınan kavram, dış ticaret açısından *net* etkileşimdir. Daha açık bir şekilde ifade edilirse çalışmanın ilgi duyduğu husus, Türkiye'nin her dönemde dış ticaretle kazandığı veya kaybettiği para tutarı değil, her dönemde Türkiye ve dış ticaret ortakları arasında transfer edilen net para tutarıdır.

Gözlem sayısının fazla olması ve böylece daha tutarlı sonuçlar elde edebilmek için aylık veriler kullanılmış ve 1996 yılı Ocak ayı ile 2004 yılı Aralık ayı arası incelenmiştir. Bu iki tarih arasındaki dönemin incelenmesinin bir nedeni bulunmaktadır. Türkiye 1996 yılında Gümrük Birliği üyesi olmuştur ve bu gelişme doğrudan ülkemizin dış ticaretine yöneliktir. Diğer taraftan Türkiye 2004 yılı sonunda Avrupa Birliği (AB) üyeliği için ilk defa müzakereye başlama tarihi almıştır. Söz konusu tarihin alınması, ülkemize yönelik olan uluslararası ekonomik ilginin etkilenmesini sağlamış olmalıdır. Şu halde çalışmanın ilgi duyduğu dönem, Gümrük Birliği başlangıcı ile müzakereye başlama tarihinin ortaya çıktığı tarih arasını kapsamaktadır.

Çalışmada yoğunlaşma ölçütü olarak Hirschman-Herfindahl (HH) yöntemi seçilmiştir. HH yöntemi gereğince önce her dönem için dış ticaret payları (P_{jt}) hesaplanmış ve her bir dış ticaret payı, kendisi kadar ağırlıklandırılmıştır. Daha sonra ağırlıklandırılmış payların dönem bazında toplamaları hesaplanmıştır.

Dış ticaret payları ise şu şekilde hesaplanmıştır:

$$P_{jt} = \frac{|EX_{jt} - IM_{jt}|}{\sum_{j=1}^n |EX_{jt} - IM_{jt}|} \quad (13)$$

(13)'e göre tamamı t. dönemde olmak üzere, EX_{jt} , Türkiye'nin j. dış ticaret ortağına yaptığı ihracatı ve IM_{jt} ise, Türkiye'nin j. dış ticaret ortağından yaptığı ithalatı göstermektedir.

Dolayısıyla net ihracat bulunmuş ve mutlak değerde ele alınmıştır. Buradaki “ $\sum_{j=1}^n |EX_{jt} - IM_{jt}|$ ” ifadesi ise, t. dönemdeki net ihracatın mutlak değerlerinin toplamıdır. Türkiye'nin n adet dış ticaret ortağı vardır.

Kaynaklar, Türkiye İstatistik Kurumu sitesinden (<http://www.tuik.gov.tr>) milyon Amerikan Doları cinsinden alınmıştır. Ülke grupları olarak; AB ülkeleri, AB dışındaki Avrupa ülkeleri, Kuzey Afrika ülkeleri, Diğer Afrika ülkeleri, Kuzey Amerika ülkeleri, Orta Amerika ve Karayipler, Güney Amerika, Yakın ve Orta Doğu, Diğer Asya, Avustralya ve Yeni Zelanda incelenmiştir.

Sonuçlar

Türkiye İstatistik Kurumu’ndan alınan verilerle yapılan hesaplamaların sonuçları, Tablo 1 ve 2’de görülmektedir. Tablo 1 yoğunlaşma değerlerini yıllık bazda göstermekteyken, Tablo 2 ise değerleri aylık bazda ortaya koymaktadır.

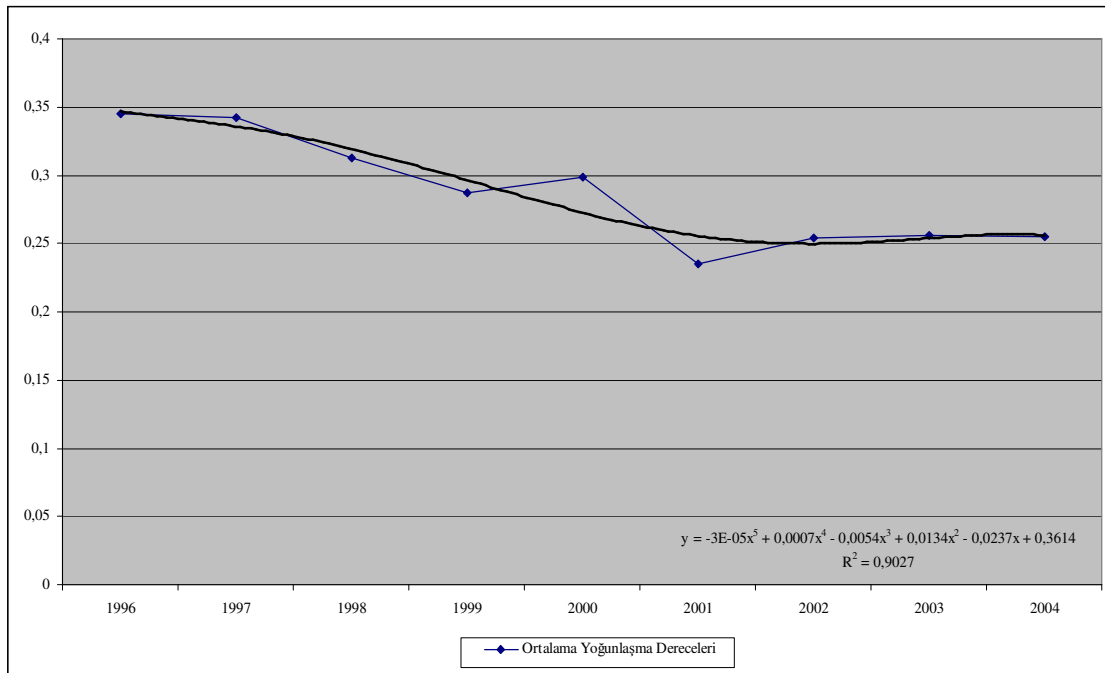
Tablo 1. Yıllık Bazdaki HH Yoğunlaşma Endeks Değerleri

Yıl	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Değerler	0,344887	0,342492	0,312873	0,287256	0,298258	0,235232	0,254437	0,255652	0,255188

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu’ndan Alınan Verilere Dayalı İşlemler

Tablo 1 verileri grafiğe döküldüğü zaman ise Şekil 1 ortaya çıkmaktadır. Şekil 1’e göre Türkiye’nin dış ticaret yoğunlaşması azalmaktadır.

Şekil 1. Yıllık Bazdaki HH Yoğunlaşma Endeks Değerleri

Kaynak: Tablo 1’in verileri kullanılmıştır.

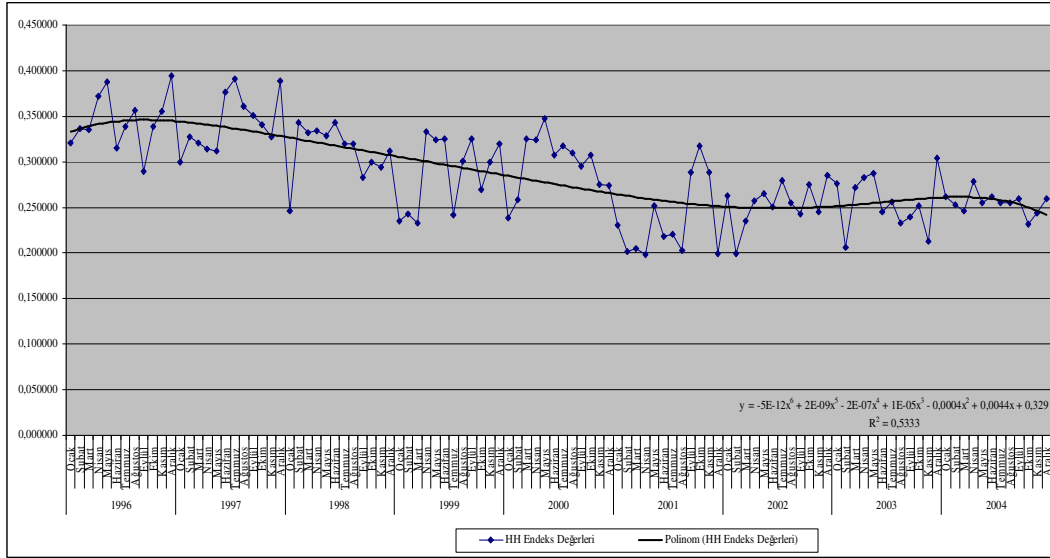
Tablo 2’de yer alan aylık yoğunlaşma değerleri bir grafiğe döküldüğü zaman Şekil 2 ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2. Aylık Bazdaki HH Yoğunlaşma Endeks Değerleri

1996											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,3204	0,3364	0,3350	0,3724	0,3876	0,3153	0,3382	0,3561	0,2896	0,3383	0,3549	0,3943
1997											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,3002	0,3279	0,3211	0,3140	0,3116	0,3765	0,3905	0,3611	0,3506	0,3406	0,3271	0,3888
1998											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,2464	0,3427	0,3315	0,3342	0,3289	0,3431	0,3193	0,3196	0,2834	0,2999	0,2943	0,3113
1999											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,2346	0,2425	0,2323	0,3326	0,3245	0,3248	0,2412	0,3008	0,3256	0,2693	0,2992	0,3196
2000											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,2379	0,2584	0,3251	0,3242	0,3481	0,3071	0,3169	0,3094	0,2955	0,3072	0,2751	0,2742
2001											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,2304	0,2018	0,2052	0,1977	0,2522	0,2178	0,2207	0,2026	0,2883	0,3173	0,2889	0,1998
2002											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,2633	0,1990	0,2346	0,2568	0,2652	0,2505	0,2800	0,2548	0,2433	0,2753	0,2450	0,2855
2003											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,2766	0,2060	0,2714	0,2825	0,2874	0,2455	0,2560	0,2332	0,2399	0,2520	0,2133	0,3040
2004											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
0,2622	0,2532	0,2464	0,2783	0,2555	0,2619	0,2554	0,2551	0,2595	0,2314	0,2440	0,2594

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu'ndan Alınan Verilere Dayalı İşlemler

Şekil 2. Aylık Bazdaki HH Yoğunlaşma Endeks Değerleri

Kaynak: Tablo 2'nin verileri kullanılmıştır.

Gerek Şekil 1, gerekse Şekil 2'ye göre 1996 Ocak–2004 Aralık döneminde Türkiye'nin net dış ticaretinin ülke grupları bazındaki yoğunlaşması azalış eğilimine girmiştir. Daha açık bir ifadeyle Türkiye giderek daha çeşitli ortaklarla dış ticaret yapma eğilimine sahip olmaktadır. Kısaca ele alınan dönemde Türkiye'nin dış ticaret açısından küreselleşme eğiliminde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklar

Akçay, B. ve E. Öğretmen: 1995, “Finansal Liberalizasyon ve Türkiye'de Mali Piyasalar”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, No:32, s. 43–57.

Batavia, B., N. Parameswar ve C. Wague: 2004a, **Integration and Convergence of Financial Markets in the European Union**, (Çevrimiçi), <http://intranet.iimk.ac.in/integration-and-convergence-of-financial-markets.pdf>, 4 Kasım 2009.

Batavia, B., N. Parameswar ve C. Wague: 2004b, “Capital Mobility and Financial Integration in Emerging Economies”, **IIMK Working Paper**, No:2004/01.

Chinn, M. D.: 2002, **The Compatibility of Capital Controls and Financial Development: A Selective Survey and Empirical Evidence**, (Çevrimiçi), <http://eprints.anu.edu.au/archive/00002421>, 8 Kasım 2009.

Türkiye'nin Ekonomik Açıdan Küreselleşmesinin Yoğunlaşma Vasıtasıyla Ölçülmesi Ve Konu Hakkında Bir Araştırma

Dış Ticaret Müsteşarlığı: 1998, **1980 Sonrası Ekonomik Politikalar ve Dış Ticaret Politikası**, (Çevrimiçi), <http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/75yilbk/1980so.htm>, 20 Kasım 2009.

Ergün, N.: 1991, “Mal ve Ülke Çeşitliliği Açısından İhracattaki Yapısal Değişim”, **DPT Uzmanlık Tezi**, No: DPT:2282-IPGM:430.

Erlat, G. ve O. Akyüz: 2001, **Country Concentration of Turkish Exports and Imports over Time**, (Çevrimiçi), <http://www.economicswebinstitute.org/essays/conexp.htm#mea>, 20 Kasım 2009.

Feldstein, M. ve C. Horioka: 1980, “Domestic Savings and International Capital Flows”, **The Economic Journal**, C.XC, No:358, s. 314–329.

Giles, D. E. A. ve C. N. Stroomer: 2003, **Does Trade Openness Affect the Speed of Output Convergence? Some Empirical Evidence**, (Çevrimiçi), <http://web.uvic.ca/econ/ewp0307.pdf>, 5 Kasım 2009.

Laird, S. ve A. Yeats: 1990, **Quantitative Methods for Trade Barrier Analysis**, London and New York, Macmillan Press.

Lemmen, J.J.G. ve S.C.W. Eijffinger: 1995, “Financial Integration in Europe: Evidence from Euler Equation Tests”, **Tartışma Metni**, No:32, Tilburg University.

Lipsey, R. E., I. B. Kravis ve J. Weinblatt: 1979, **Models and Variables for Explaining the Location of Production by U. S. Multinational Enterprises**, Cambridge, NBER.

Lothian, J. R. ve L. Wu: 2003, **Uncovered Interest Rate Parity over the Past Two Centuries**, (Çevrimiçi), <http://econwpa.wustl.edu:80/eps/if/papers/0311/0311009.pdf>, 4 Kasım 2009.

Marston, R. C.: 1994, **Real Interest Rates in The Group of Five Industrial Countries: A Study of International Financial Integration**, y.y., Cambridge University Press.

Ongun, M. T.: 1993, “Finansal Globalleşme”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, No:4, s. 34-44.

Parasız, İ.: 1995, **Kriz Ekonomisi**, Bursa, Ezgi Kitabevi.

Quinn, D.: 1997, “The Correlates of Change in International Financial Regulation”, **American Political Science Review**, No:91, s. 531–551.

Togan, S.: 1994, **Foreign Trade Regime and Trade Liberalization in Turkey During the 1980s**, Aldershot: Avebury, Ashgate Publishing Ltd.

Yanikkaya, H.: 2002, **Trade openness and economic growth: a cross-country empirical investigation**, (Çevrimiçi), http://www.wif.ethz.ch/resec/teaching/seminar_aussenwirtschaft_wt_04_05/yanikkaya_JDE.pdf, 11 Kasım 2009.